

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧИНОВНИКІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Мазур Владислав. Пенсійне забезпечення чиновників у Російській імперії: нормативно-правове регулювання (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). Проаналізовано особливості реформування пенсійної системи Російської імперії, з'ясовано основні проблеми її реалізації. Вказано на відмінності пенсійного забезпечення чиновників та державних службовців українських губерній. На початку ХІХ ст. у Російській імперії в кожному відомстві існувала своя різнорівнева система. Новий етап в історії розвитку пенсійного забезпечення розпочався із 1827 року. Тоді було затверджено перший в історії Російської імперії пенсійний статут – «Загальний статут про пенсії та одноразові виплати». У статті проаналізовано прогресивне розширення кількості підданих, які охоплювалися цією системою соціального захисту, від військово-морських офіцерів та їхніх сімей до працівників державних установ зі спробами охопити людей цивільних професій (учених, викладачів, працівників деяких приватних підприємств тощо). Наведено приклади щодо соціального захисту окремих категорій службовців Правобережної України, педагогів різних начальних закладів, персоналу лікарень та ін. Доведено, що система розвивалася одночасно в напрямку уніфікації та ускладнення. Більшість простого населення, наприклад, педагогічний персонал чи персонал лікарень, залишався переважно захищеним на законодавчому рівні. Український контекст питання вирізнявся регіональною (Правобережжя) та відомчою (освітня сфера, воєнне відомство тощо) специфікою. На початку ХХ ст. система пенсійного забезпечення вдосконалювалася під впливом подій 1905–1907 рр. та Першої світової війни (покращення соціального захисту солдат).

Ключові слова: пенсія, стаж, державні службовці, соціальний захист.

Мазур Владислав. Пенсионное обеспечение чиновников в Российской империи: нормативно-правовое регулирование (конец ХVІІІ – начало ХІХ вв.). Проанализированы особенности реформирования пенсионной системы Российской империи, выяснены основные проблемы ее реализации. Указано на различия пенсионного обеспечения чиновников и государственных служащих украинских губерний. В начале ХІХ века в Российской империи в каждом ведомстве существовала своя разноуровневая система. Новый этап в истории развития пенсионного обеспечения начался с 1827 года. Тогда был утвержден первый в истории Российской империи пенсионный устав – «Общий устав о пенсиях и единовременные выплаты». Анализируется постепенное расширение состава подданных, охваченных этой системой социальной защиты, от военно-морских офицеров и членов их семей до служащих государственных ведомств с попытками охвата лиц гражданских профессий (ученых, учителей, служащих некоторых частных предприятий и др.). Приведены примеры по социальной защите отдельных категорий служащих Правобережной Украины, педагогов различных учебных заведений, персонала боль-

ниц і др. Доказано, что система развивалась одновременно в направлении унификации и осложнения. Большинство простого населения, например, педагогический персонал или персонал больницы, оставался преимущественно незащищенным на законодательном уровне. Украинский контекст вопроса отличался региональной (Правобережье) и ведомственной (образовательная сфера, военное ведомство и т.д.) спецификой. В начале XX века система пенсионного обеспечения совершенствовалась под влиянием событий 1905–1907 гг. и Первой мировой войны (улучшение социальной защиты солдат).

Ключевые слова: пенсия, стаж, государственные служащие, социальная защита.

Реформування пенсійної системи задля забезпечення більш високого рівня соціальної захищеності та справедливого розподілу суспільних фондів споживання є одним із важливих завдань влади України. До категорій наших громадян, які потребують першочергової уваги варто зараховувати працівників медичної, освітньої, військової, наукової та інших сфер. Вдосконалення існуючої системи пенсійного забезпечення має враховувати зарубіжний досвід і ґрунтуватися на попередньому історичному досвіді. Це сприятиме уникненню помилок минулого та більш ефективному експертному аналізу ситуації.

Враховуючи зазначене, актуальність пропонованого дослідження, що присвячене вивченню особливостей пенсійного забезпечення чиновництва на різних етапах формування системи матеріальної підтримки – наприкінці XVIII – на початку XX ст., має не лише наукове (зумовлене необхідністю фахового вивчення цього питання), а й суспільне значення. Географічні рамки розвідки охоплюють територію Російської імперії із акцентування уваги на українських губерніях.

Перш за все, необхідно зазначити, що у той час не існувало уніфікованого та загального пенсійного забезпечення, більше того спостерігалася висока залежність від поточної політичної кон'юнктури. Наприклад, у 1742 р. імператриця Єлизавета скасувала всі існуючі на той час виплати, призначені у часи регентського правління Е. Бірона та Анни Леопольдівни. Натомість Катерина II у 1763 р. заборонила виплачувати пенсії будь-кому без її відома.

На початку XIX ст. у Російській імперії склалася така ситуація, що всередині кожного відомства існувала своя заплутана та різномірівнева система. Наприклад, імператорськими указами надавався дозвіл на продовження виплат вдовам загиблих на війні у випадку їх повторного шлюбу; регламентація пенсійного забезпечення членів адміралтейського департаменту та адміралтейських генералів визначалася різними законами. Зрівняння цивільних чиновників у відповідних правах із військовими відбулося лише у 1819 р. Митне, гірниче, освітнє, медичне та інші відомства мали низку власних, незалежних одне від одного, законів. Стосовно освітнього відомства декілька імператорських указів останньої третини XVIII ст. – першої чверті XIX ст. окремо один від одного регламентували виплату пенсій для службовців і чиновників Академії мистецтв і Академії наук, Дерптського, Віленського та Московського університетів, гімназій і повітових училищ тощо.

Окремої уваги, як приклад, потребує імперське законодавство, що стосувалося підвідомчих Міністерству народної освіти управлінських одиниць та установ, розташованих в українських губерніях. У одному із найперших доку-

ментів цього типу – Установчій грамоті Олександра I 1804 р. про заснування Харківського університету – вказувалося, що кожен професор та ад'юнкт мали право на пенсію після 25-річної вислуги. Вона мала виплачуватися до смерті у розмірі, який відповідав річному окладу. У випадку «невеличкого захворювання» університетська рада мала право достроково призначити виплату 50% окладу¹. На пенсію без таких обмежень по розміру можна було претендувати «за відмінні чесноти та гідні заслуги» і лише після схвалення імператора. Окремо регламентувалася одноразова виплата річного жалування вдовам та дітям померлого професора, ад'юнкта чи викладача університету, що пропрацювали понад 5 років. До цього додавалася ще й 1/5 річного окладу в якості пенсії. Стаж понад 15 років надавав право сім'ї померлого, крім річного окладу, отримати ще й 1/4 від його розміру. Якщо ж термін служби складав менше 5 років, виплати були можливі лише у випадку особливих заслуг і після схвалення міністра народної освіти². Уявлення про розміри пенсій професорсько-викладацького складу єдиного на той час в Україні Харківського університету можна сформулювати на основі відповідних заробітних плат. Так, річний оклад професора складав 2000 руб., ад'юнкта – 800, лекторів і вчителів мов – 600 руб.

Необхідно констатувати, що у подальшому оклади професорсько-викладацького складу періодично підвищувалися, а відтак і пенсії. Статут 1863 р. фіксував річну зарплату ординарного професора на рівні 3000 руб., екстраординарного – 2000, доцента – 1200. Але варто погодитися із твердженням про те, що реально їхнє фінансове становище погіршилося у півтора рази, оскільки ціни на основні товари й продукти збільшилися майже втричі³.

В окремих випадках, зокрема, при відкритті Рішельєвського ліцею в Одесі у 1817 р., створювалися окремі пенсійні фонди. Кошти з них спрямовувалися на надзвичайні витрати чи виплату «заслуженим» педагогам. Рівень зарплат у цьому закладі освіти фактично прирівнювався до університетських: директор отримував 3000 руб., а професори – від 1500 до 2000 руб. залежно від предмету викладання⁴.

У 1805 р. було встановлено диференційовані правила виплат пенсій педагогічному персоналу новостворених гімназій і повітових училищ. Законодавство передбачало, що ці типи навчальних закладів мали існувати у кожній губернії та повіті відповідно⁵. Всі чиновники гімназій та повітових училищ (директори, наглядачі та вчителі) у випадку «сумлінного та безперервного служіння» впродовж 20-річного терміну могли претендувати на пожиттєву пенсію у розмірі 1/3 від річного окладу, після 25-річної служби – на 2/3 окладу, після 30-річної служби – на пенсію, яка дорівнювала повному розміру окладу. Подібною була система виплат вдовам у випадку смерті чоловіка: 1/6 жалування після 20 річної служби, 1/3 – 25 річної, 1/2 – 30-річної⁶. За попередніми підрахунками для запровадження відповідних виплат по усій Російській імперії потрібно було майже 64,5 тис. руб. Тогочасні штати фіксували такі розміри річних окладів для різних типів навчальних закладів:

– губернські гімназії: директор – 800 руб., вчитель – 550 руб., вчитель мов – 400 руб., вчитель малювання – 300 руб.;

– Волинська гімназія: директор – 1000 руб., старший вчитель – 500–600 руб. (залежно від предмету), молодший вчитель – 400 руб. (крім вчителів латинської та польської, який отримував 500 руб.), вчитель малювання – 300 руб., письма – 150 руб.;

– Київська гімназія: директор – 1500 руб., старший вчитель – 700 руб. (залежно від предмету), молодший вчитель – 500 руб.;

– Одеська комерційна гімназія: директор – 800 руб., вчитель – 500 руб. (крім вчителів: грецької та італійської – 500 руб., французької – 400 руб.);

– повітові училища: наглядач – 300 руб., вчитель – 250 руб.;

– Одеське повітове училище: вчитель – 325 руб.;

– Київське головне народне училище: директор – 500 руб., вчитель вищих класів – 400 руб., вчитель нижчих класів – 200–275 руб., малювання – 150 руб.⁷.

Упродовж наступних років було видано декілька законів, які надали вдовам і дітям померлих чиновників гімназій та повітових училищ право на отримання частини річного окладу (залежно від вислуги років) подібно до правил, що діяли по відношенню до університетів.

Отже, як було зауважено, від розміру річного окладу та трудового стажу залежав розмір пенсії, на яку претендували вчителі гімназій і повітових училищ. Наведені цифри засвідчують, що, за винятком навчальних закладів у Києві й Одесі, а також Волинської гімназії, навчальні заклади українських губерній належали до так званого «3-го розряду», найменш фінансованого. Відтак розмір пенсій тутешніх чиновників був нижчий порівняно із тими регіонами, що формували 1-й та 2-й розряди (це, головним чином, російські губернії європейської частини імперії).

Новий етап в історії розвитку пенсійного забезпечення розпочався із 1827 р., коли було затверджено перший в історії Російської імперії пенсійний статут – «Загальний статут про пенсії та одноразові виплати». Документ фіксував, що претендувати на виплату пенсій можна було лише у випадку довготривалої та сумлінної служби. Це означало втрату відповідного права, наприклад, за політичну неблагонадійність. Відтепер всі цивільні чиновники мали отримувати пенсію по такій системі:

1) за наявності вислуги від 20 до 30 років – у розмірі 1/3 річного окладу визначеного для кожного розряду чиновників;

2) вислуга від 30 до 35 років дозволяла отримувати 2/3 річного окладу;

3) понад 35 років – повний річний оклад.

Для виходу на пенсію за станом здоров'я потрібно було пропрацювати не менше 10 років. У такому випадку виплачувалося 1/3 окладу, за наявності стажу понад 20 років – 2/3, понад 30 років – повний розмір окладу. Ще більше зменшення нижньої межі вислуги застосовувалося у випадку тяжкої хвороби – параліч, психічні розлади, втрата зору. Окремо регламентувалася виплата пенсій і субсидій для вдів і дітей померлих чиновників⁸.

Цей пенсійний статут стосувався лише чиновницького апарату. У приблизному розписі окладів, який застосовувався для визначення розміру пенсій, фіксувалося, що сенатори (в тому числі й міністри) отримували 4000 руб.; ци-

вільні губернатори, керуючі державними банками, директори департаментів, обер-прокурори – 3000; обер-секретарі в Сенаті та Синоді, начальники відділень у міністерствах, губернські прокурори – 1500; губернські поштмейстери, ексекutori в Сенаті та Синоді, поліцмейстери в містах – 1200; секретарі Сенату та Синоду, асесори губернських правлінь і казенних палат – 1000; міністерські столоначальники, бухгалтери, контролери та секретарі – 750, протоколісти, реєстратори, перекладачі, старші помічники столоначальників – 600; повітчики в Сенаті і Синоді, секретарі губернського правління і палат – 450; молодші помічники столоначальників та інші канцелярські службовці – 300 руб.

Такий рівень матеріального забезпечення не лише уніфікував виплати заробітної плати та, відповідно, пенсій, а й суттєво підвищив авторитет державної служби, особливо на нижчому та середньому рівнях. У подальшому зафіксована у законі 1827 р. система майже не змінилася. При цьому варто врахувати, що абсолютна більшість населення Російської імперії не мала подібного соціального захисту.

Про ускладнення системи пенсійних виплат у другій половині XIX – на початку XX ст. свідчить те, що майже кожного року «в ручному режимі», шляхом прийняття окремих законів, до певного розряду пенсійних окладів додавалися ті чи інші категорії чиновників. Зокрема, у 1850-х – 1860-х рр. в українському контексті так було із службовцями Харківської контори державного комерційного банку, міського магістрату та сирітського суду Кременчука, канцелярії магістрату і думи Бердичева, межових палат і комісії Чернігівської і Полтавської губерній, Одеським міським архітектором, Київським міським землеміром, секретарем міської думи Недригайлова, квартальними наглядачами поліції Сімферополя, секретарем Карасубазарського римо-католицького суду, головним садівником Уманського саду та ін.

Загалом, власну специфіку виплати пенсій або окреме регулювання мали чиновники різних відомств, у регіональному контексті, перш за все, виділялася Правобережна Україна. Етнічні та політичні чинники визначали створення в регіоні специфічних посад держслужбовців для зміцнення державного ладу й боротьби із національними рухами та, відповідно, регулювання питання віднесення їх до певного пенсійного розряду. У 1859 р. так було із чиновником з особливих доручень у справах, які стосуються євреїв при Київському, Подільському та Волинському генерал-губернаторові⁹. Подібні політичні мотиви мало і рішення 1878 р. про надання міністрам і головним управителям повноважень призначати пенсії та одноразові виплати, відповідно до існуючих пенсійних розрядів, посадовим особам та їх родинам за службу в дворянських установах Правобережної України. Доцільність такого нововведення зумовлена тогочасною діючою заборонаю на проведення дворянських виборів, яка поширювалася також на так званій «Північно-Західний край» (білоруські та литовські губернії) і діяла з початку 1860-х рр. до 1905 р.¹⁰. Із 1888 р. вказаним особам було надано право на виплату пенсій і жалування одночасно.

Характерною рисою розвитку системи пенсійного забезпечення у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. була тенденція до її уніфікації відповідно до встановлених розрядів. Але, поряд із поступовим розши-

ренням переліку категорій чиновників, які могли претендувати на соціальні виплати, спостерігалось ускладнення законодавчої бази по відношенню до окремих регіонів, зважаючи на політичні чинники. Крім окремих випадків на Правобережжі відмінності мали місце також у Царстві Польському та в Кавказькому намісництві.

Паралельно із реформуванням різних сфер, пенсійні норми також переглядалися (наприклад, із затвердженням нових статутів навчальних закладів). Відтак, з одного боку система вдосконалювалася та ставала стандартизованою, а з-іншого, відбувалося її ускладнення.

У 1871 р. , в рамках політики відновлення флоту на Чорному морі, у Миколаєві відкрилися Морські юнкерські класи. Вже у 1876 р. закон встановив призначення пенсій начальнику класів у розмірі 1 тис. руб., а викладачам – залежно від кількості годин щотижневих занять. На загальноімперському рівні, для всіх навчальних закладів морського відомства, це питання було вирішене у наступному 1877 р. Тоді ж, іншим указом, було встановлено й уніфіковані розміри пенсійних виплат для керівництва всіх військових навчальних закладів: директорам гімназій – 1500 руб., вчительських семінарій – 1400 руб., прогімназій – 1200 руб. на рік¹¹.

Наприкінці XIX ст. пенсійне забезпечення продовжувало еволюціонувати залежно не лише від загальних тенденцій, а й знову ж таки від політичних чинників. Укотре в якості прикладу можна назвати Правобережну Україну, де продовжувалася боротьба з польським національним рухом. Для посилення місцевого чиновницького апарату російського походження влада застосовувала різноманітні механізми виплат прогонних, підйомних, добових і збереження пенсій на час перебування на посаді. Зокрема, службовці Міністерства внутрішніх справ із 1864 р. 50% надбавки до жалування¹².

В якості одного із інших механізмів досягнення політичних цілей була освіта. Відтак, імператор, за поданням профільного міністра, визнав доцільним підвищити з 1887 р. заробітну плату та пенсії заоновчителю і вчителю російської мови та словесності в жіночому училищі графа Д. Блудова у м. Острог. Із цього часу, з усього заробітного фонду педагогічного персоналу в 3150 руб., на вказаних осіб витрачалось 1600 руб. Підвищувалися й пенсійні оклади: для заоновчителя – до 500 руб., для вчителя російської мови та словесності – до 900 руб.¹³.

У 1889 р. право на пенсії отримали наглядачки 32 двокласних міських училищ, які існували з 1869 р. у Київській, Подільській та Волинській губерніях. Обов'язковою умовою для цього була наявність звання домашніх наставниць, учительок і щомісячне відрахування 2% від окладу в спеціальний міністерський фонд. За умови внесення цих виплат до загального стажу міг додаватися термін вислуги за попередні роки, до 1889 р. Подібно до цього, у 1892 р. керівництво та професорів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька було зрівняно у пенсійних правах із своїми колегами в імператорських університетах. Зокрема, директор цього закладу після 25 років вислуги отримував 2400 руб., після 30 років – 3000 руб. Однак пенсія не призначалася, якщо особа продовжувала залишатися на своїй посаді.

Розширення соціальних прав стосувалося не лише сфери освіти, де відбувалося поступова уніфікація пенсійних розрядів для педагогів навчальних закладів різного типу. В медицині актуалізувалася проблема соціального захисту для обслуговуючого персоналу, що на відміну від адміністрації та лікарів, не мав права на пенсійне забезпечення. У цьому випадку уряд не встановлював єдині підходи, а розглядав ситуацію залежно від конкретного закладу. Так, у 1899 р. було надано дозвіл на виплату пенсій для прислуги Вінницької окружної лікарні душевнохворих. Відповідний капітал формувався за рахунок 2% відрахувань із спецфонду установи, тоді як лікарі отримували пенсії з держказначейства¹⁴.

У подальшому, на початку ХХ ст. система пенсійного забезпечення продовжувала вдосконалюватися, особливо під впливом революційного руху 1905–1907 рр. та необхідності покращення соціального захисту солдат у період Першої світової війни. У цей час проблема належної матеріальної компенсації, в тому числі й виплати пенсії у випадку отримання поранення чи загибелі військовослужбовця, стала актуальною проблемою, яка висвітлювалася у публіцистиці¹⁵.

Таким чином, удуродж XIX – початку ХХ ст. система пенсійного забезпечення у Російській імперії розвивалася, головним чином, у напрямку покращення матеріального становища державних чиновників. Більшість же простого населення, наприклад, педагогічний персонал чи нелікарський персонал лікарень, залишався переважно не захищеним на законодавчому рівні. Український контекст цього питання вирізнявся в першу чергу з огляду на регіональну (Правобережжя) та відомчу (освітня сфера, воєнне відомство тощо) специфіку.

Примітки:

¹ Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Харьков, 1898. Т. 1 (1802–1815 г.). С. 203–211.

² Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). 1-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 28. № 21503. С. 652.

³ Коляда І. Повсякденне життя української освітянської інтелігенції: матеріально-побутовий аспект (друга половина XIX ст.) // Краєзнавство. 2010. № 3. С. 133.

⁴ ПСЗРИ. 1-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 34. № 26827. С. 254; ПСЗРИ. 1-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 44: Книга штатов. Ч. 2. № 26827. С. 153.

⁵ Милько В. Система управління гімназійною освітою в Російській імперії: на прикладі українських міст (XIX початок ХХ ст.) // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.: зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 24. С. 178–179.

⁶ ПСЗРИ. 1-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 44: Книга штатов. Ч. 2. № 26827. С. 1212.

⁷ ПСЗРИ. 1-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 44: Книга штатов. Ч. 2. № 26827. С. 201–204.

⁸ ПСЗРИ. 2-е собр. Санкт-Петербург, 1830. Т. 2. № 1592. С. 1037.

⁹ ПСЗРИ. 2-е собр. Санкт-Петербург, 1861. Т. 34. Отд. 1. № 34150. С. 99.

¹⁰ Дворянство // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Доп. т. Іа: Гаагская конференция Кочубей. Санкт-Петербург, 1905. С. 662.

¹¹ ПСЗРИ. 2-е собр. Санкт-Петербург, 1879. Т. 52. Отд. 1. № 57150. С. 369.

¹² Шандра В.С. Державна служба в українських губерніях Російської імперії / В.С. Шандра // Нариси історії державної служби в Україні / НАН України. Інститут історії України; Голов. упр. держ. служби України. Київ: Ніка-Центр, 2008. С. 126.

¹³ ПСЗРИ. 3-е собр. Санкт-Петербург, 1889. Т. 7. Отд. 1. № 4158. С. 10.

¹⁴ ПСЗРИ. 3-е собр. Санкт-Петербург, 1902. Т. 19. Отд. 1. №16556. С. 178.

¹⁵ Как русскому солдату и его семье получить пенсию и пособие. Москва: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1915. 48 с.

Mazur Vladislav. Pensions of civil servants in the Russian empire: legal regulation (late XVIII early XX cent.). The paper analyzes the peculiarities of the pension system of the Russian Empire reforming, also in the paper author defined main problem of implementation. The differences in the pension provision of officials and civil servants of Ukrainian provinces are pointed out. In the early 19 cent in the Russian Empire, each ministry had its own tiered system. A new stage in the history of retirement development began in 1827. It was then approved the first in the history of the Russian Empire pension statute – «General Statute on pensions and lump sum payments». The article analyses the progressive expansion of the number of citizens covered by this system of social protection from naval officers and their families to employees of state agencies with attempts to cover people of civil professions (scientists, teachers, employees of some private enterprises, etc.). Examples of social protection of certain categories of Right Bank Ukraine employees, educators of different primary institutions, staff of hospitals, etc. It is proved that the system developed simultaneously in the direction of unification and complication. The majority of the population, such as teaching staff or hospital staff, remained not protected by law. The Ukrainian context differed from the regional (Right Bank) and departmental (educational, military, etc.) specificities. At the beginning of the XX century the pension system was improved under the influence of the events of 1905–1907 and the First World War (improving the social protection of soldiers).

Key words: pension, seniority, civil servants, social protection.

Отримано 18.06.2019

DOI 10.32626/2309-2254.2019-29.172-182
УДК 323.15(477.53)«1802–1914»

**Любов Жванко,
Світлана Гладка**

ПОЛОНІЯ НА ТЕРЕНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1802 – 1914): СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ТА СОЦІО-ПРОФЕСІЙНИЙ СКЛАД

Жванко Любов, Гладка Світлана. Полонія на терені Полтавської губернії (1802 – 1914): статистичні дані та соціо-професійний склад. У статті, підготовленій на основі друкованих історичних джерел, розглянуто окремі аспекти історії Полонії на теренах Полтавської губернії від започаткування цього адміністративно-територіального утворення в 1802 р. і до початку Першої світової війни. У науковій розвідці зосереджено увагу на її статистичному та соціо-професійному зрізі, як важливих характерних ознаках кожної етнічної спільноти. На підставі аналізу саме цифрового матеріалу зроблено висновок, що Полонія була досить незначна кількісно і зосереджувалася у губерньському центрі – Полтаві, у повітових містах Кременчук та Ромни. Незаперечним став факт її постійного, хоча й повільного, чисельного зростання. Не зважаючи на своє вигідне географічне розташування, між Києвом і Харковом – двома великими центрами південно-західної частини Російської імперії – Полтавська губернія так і не стала місцем зосередження значної кількості поляків. Водночас вони представляли майже усі губернії підросійської Польщі, різні соціальні групи, різні шаблі суспільної драбини, репрезентували себе у всіх сферах життя від урядовців до ветеринарних лікарів, суддів та адвокатів до вчителів і працівників телеграфу і пошти.

Ключові слова: Полонія, поляки, Полтавська губернія, бездержавність Польщі, костел.